

O przyjemności lektury

Justyna Pomierska, *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2013, 696 s.

W kraju, w którym folklorystyka nie ma statusu dziedziny naukowej i w czasach zdominowanych przez głośny dyskurs zabierający jej prawo do ciągłości¹, rozprawa Justyny Pomierskiej – filolożki, folklorystki, paremiolożki, kaszubolożki – zachwyca. Podziw budzi nie tyle liczba stron (696), choć i ona zasługuje na uznanie i wyróżnienie, ile lekkość wywodu połączona z precyzją badawczą. Autorka, co wyraźnie widać na każdej stronie omawianej monografii, ma umiejętność porządkowania ogromnego materiału źródłowego i interpretacyjnego doboru prac krytycznych. Trafny i jasny przekaz, choć cechujący się pedanterią językową, nie jest przeznaczony wyłącznie dla odbiorcy naukowego. Pracę gdańskiej folklorystki z przyjemnością przeczyta każdy, kto interesuje się problematyką kaszubską, paremiologiczną czy szerzej literaturą uśną.

Dwudzielna struktura *Studium z paremiografii i paremiologii* wynika ze specyfiki źródeł, którym autorka *Przysłowie samò sã rodzy w głowie* (Pomierska 2002, 2010) poświęca uwagę badawczą. Rozproszone przestrzennie i temporalnie zapisy folkloru słownego, opatrzone różnymi, często lapidarnymi komentarzami odnoszącymi się do kontekstu wykonania i przy odmiennym wykorzystaniu znaków interpunkcyjnych jako zamienników dla cech prymarnych werbalizacji (cf. Pomierska 2013: 44), słusznie zaowocowały podziałem na część eksplanacyjną (monografię) i deskryptywną (materiały). Należy podkreślić, że zbiór paremii zawarty w *Księdze przysłów kaszubskich* (s. 345–696) nie może być w żadnym

¹ Wykaz prac podejmujących kwestię groźby utraty przez folklorystykę ciągłości znajduje się np. w: Rękas 2014.

razie uznany za mniej pracochłonny czy niżej wartościowany naukowo od segmentu interpretacyjnego. Trud włożony w przygotowanie zbioru, klasyfikację, odpowiedni zapis i indeks haseł pomocniczych równy jest niepodważalnej wartości poznawczej całej publikacji i jej bezsprzecznej aktualności zarówno naukowej, jak i popularyzatorskiej. Podobny zabieg – z równie dobrym i studyjnie płodnym skutkiem – zastosowała także w zeszłorocznej serii Agnieszka Przybyła-Dumin (2013a; 2013b; 2013c), a historię jego wykorzystywania w folklorystyce i etnografii rozpoczyna okres rozchodzenia się dróg badaczy terenowych i gabinetowych. Justyna Pomierska z sukcesem łączy obie metody pracy eksploratora tekstów kultury, oprowadzając czytelnika po kolejnych, sukcesywnie wprowadzanych i rozszerzanych polach analitycznych.

Wyniki badań eksplanacyjnych przedstawione są w sześciu rozdziałach, zatytułowanych kolejno: *Wstęp*, *Dzieje paremiografii kaszubskiej*, *Przysłowia w literaturze kaszubskiej*, *Opis zawartości „Księgi przysłów kaszubskich”*, *Utrwalony w przysłowiu obraz XIX-wiecznej wsi kaszubskiej* oraz *Językowy artyzm przysłów*. Na pierwszy z nich składa się m.in. szczegółowo opisany stan badań nad przysłowioznawstwem kaszubskim w kontekście folklorystyki i etnografii polskiej. Szczególny nacisk, obok precyzyjnie wytyczonych ram źródłowych, autorka kładzie na znaczenie prawidłowej i konsekwentnie stosowanej kaszubskiej pisowni paremii. Wiele uwagi, ukierunkowanej wyraźnie interpretacyjnie, poświęca także pojęciu przysłowia w powiązaniu z frazeologizmem i innymi gatunkami folkloru słownego. Na podkreślenie zasługują rozważania wpisujące pracę filolożki w dyskurs genologiczny. Autorka, nie ulegając pokusie jednoznacznych ocen i pochopnych wniosków, z wielką pokorą badawczą, sprawnie, wręcz z łatwością mówi o trudnej i wymagającej żmudnych studiów materii klasyfikacyjnej.

Historia zapisów kaszubskich przysłów, pozornie – przy nieuważnym kartkowaniu publikacji – sprawozdawcza, może być przykładem wzorowego zastosowania narzędzi analitycznych do materii przeglądowej. Każdy fragment o charakterze referującym jest oparty na jasnym i zrozumiałym dla czytelnika zamyśle krytycznym. Odbiór ułatwiają grafiki (koliste wykresy), ukazujące zestawienia procentowe przysłów ekscerpowanych podczas kwerend na różnym materiale źródłowym. Wyłuskując paremia z prasy kaszubskiej, badaczka płynnie włącza do rozważań dokumentalnych

teorię bajki ludowej. Umożliwia to czytelnikowi (odbiorcy) przeniesienie wyników jej badań archiwalnych na analizy bajki (z funkcją ludyczną i edukacyjną) wykorzystujące specyfikę sposobów informowania społeczeństwa oraz kształtowania jego postaw (cf. Maślanka 1976: 168; Pisarek 2006: 154–155). Dobór materiału bajkowego w wydawnictwach drukowanych periodycznie jest wynikiem ich aktualności, wszechstronności, publicznego charakteru i wiarygodności (cf. Maślanka 1976: 36), dlatego bardzo ważne jest wyszczególnienie przez autorkę *Studium z paremiografii i paremiologii* tytułów gazet oraz miejsc i okoliczności ich wydawania. Wyraźne jest tworzenie nowej jakości dla bajki ludowej. Dzięki publikacji w najbardziej pedagogicznym środku komunikowania masowego (nie ma w nim „ulotności” charakteryzującej media audialne, audiowizualne oraz Internet), kaszubska bajka ludowa w odbiorze czytelnicznym zyskała na dydaktyzmie oraz powtarzalności (nie mówiąc już o wpływie na literaturę pisaną). Wykorzystano więc następujące cechy prasy:

1) ważny składnik środowiska wychowawczego rozumianego jako ogół wpływów zasadniczo nieświadomych i niezamierzonych, korzystnych i niekorzystnych;

2) medium, w którym problemy moralne zwracają na siebie o wiele większą uwagę niż w innych mediach masowych;

3) zdolność skutecznego wpływania na człowieka w warstwie kulturalnej, w obrębie której formowane są postawy społeczne (cf. Lepa 2001: 64).

Zgodnie z praktyką Samuela Adalberga, zastosowaną w *Księdze przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich* (Adalberg 1989–1994), folklorystka włącza „do bazy źródłowej paremiografii kaszubskiej dokona[nia] piśmiennictwa kaszubskiego”, co „ma oczywiste uzasadnienie w tym, że literatura piękna, twórczość literacka jest naturalnym środowiskiem, w którym rozwija się język” (Pomierska 2013: 153). Szczególną uwagę poświęca utworom: *Rozmowa Pòlôcha z Kaszëbą*. *Rozmowa Kaszëbë z Pòlôchã* Floriana Ceynowy, *Ò Panu Czôrlińszcim, co do Pùcka pò sêcë jachôł* Hieronima Derdowskiego, *Sowizdrzôł ù Krëbanów* Jana Karnowskiego, *Dobrogòst i Miłoslawa*. *Kaszëbszczë spiëwë dziejowë w trzech brawãdach* Leona Heyke, *Jóchim Czwaruch i Gódka ò Januszu Skwierkù* Franciszka Sędzickiego, *Dokôzë* Alojzego Budzisha oraz dziełom Aleksandra Majkowskiego, felietonom Aleksandra Labudy i dramatom Bernarda Sychty. Trzysta sześćdziesiąt przysłów wypisanych z materii literackiej

(przy niewielkiej liczbie nowych, oryginalnych), kluczowych dla autorki omawianej rozprawy, podlega analizie co do momentu werbalizacji i okoliczności użycia. Jak podkreśla badaczka: „literackie realizacje (...) wprowadzają przysłowie-wypowiedzenie w szerszy kontekst i konstytucję, przez co upewniają w interpretacji wielu paremii, a liczny zbiór daje potwierdzenie powszechnej znajomości dla przysłów notowanych w zbiorach jednostkowo” (Pomierska 2013: 177).

Kolejny rozdział części monograficznej to wzorcowa ilustracja odejścia od modeli ekskluzywistycznych na rzecz powiązań źródłowych, fenomenowi przenikania się, nieznającej granic narodowych, państwowych, językowych, etnicznych, religijnych itd. materii folkloru słownego. W *Opisie zawartości* czytelnik otrzymuje krytyczny wykaz geograficznych powiązań przysłów kaszubskich, reprezentowany przez zbieżności kaszubsko-cieszyńskie, śląskie, małopolskie, mazowieckie, wielkopolskie i kocięskie. Całościowy obraz dopełniają informacje o wieku paremii, uwzględniające ich żywotność i możliwości asymilacyjne. Dzięki takiej ewaluacji materiału możliwe jest płynne przejście do jądra tej rozprawy – w moim przekonaniu – jej istoty, która kryje się w rozważaniach dotyczących artyzmu językowego przysłowia i utrwalonego w nim obrazu dziewiętnastowiecznej wsi. Odnajdując złoty środek między filologicznie i etnograficznie zorientowaną folklorystyką, filolożka znajduje punkt oparcia w kluczowym dla folkloru synkretyzmie i buduje na nim analizę (pseudo)deskrypcji przysłów. Fenomen ten widać na przykładach pogrupowanych w następujący sposób: *Wiedza o człowieku i świecie*; *Stosunek do wiary katolickiej i polskości* oraz *Życie rodzinne i towarzyskie*. Badaczka, prowadząc analizy w ramach tego podziału, niezmiennie uwzględnia zarówno tę część spuścizny paremiologicznej, w której dosłowny sens weszły zarówno elementy wiążące się z obrazem świata, jak i takie, których związki z nim widoczne są jedynie na płaszczyźnie znaczenia przenośnego ze świadomością, iż przysłowie wchodzi w silną zależność od kontekstu (cf. Bartmiński 1990: 19). „Fakt, że przysłowia zostały zapisane przez zbieraczy w oderwaniu od kontekstu, nie oznacza wcale, że w praktyce są one wypowiedzane w izolacji (...), żadnego przysłowia i żadnego porzekadła nie przytacza się samoistnie, lecz zawsze w określonym kontekście” (Chitima 1983: 365). Pozwala to na uniknięcie podziału nadającego sensowi wtórnemu wartość nadrzędną w stosunku do dosłownego, ponieważ

w samym poszukiwaniu znaczenia przysłowia badaczkę interesuje przede wszystkim jego obrazowość, która zawiera się w obu typach znaczeń, stąd też widoczne w monografii zrównanie jakości sensów.

Dzięki takim założeniom badawczym folklorystka, pomimo oparcia w źródłach zastanych, może uwzględnić ich nadawczo-odbiorczą specyfikę, która jest podstawą wariantywności ocenianą „dopiero właściwie w badaniach terenowych”, kiedy zapisywane są „wszystkie – a nie tylko wybrane – przysłowia” (Czubalina, Czubala 1988: 102). Mówiąc o paremiach jako samodzielnym fakcie językowych i literackich (Pomierska 2013: 289–330) w kontekście ich artyzmu podkreślanego przez konstrukcje stylistyczne, badaczka uwzględnia prawomocnie i niezwykle ciekawie ich genetyczny związek z żywą mową. Czyni to przede wszystkim w podrozdziale *Formuliczność*, którego wartości poznawcze docenia nie tylko paremiolodzy, ale i badacze folkloru w ogóle. Przedstawiony w nim sposób analizy i wypracowane wnioski można wykorzystać w genologicznych i funkcjonalnych rozważaniach poświęconych wszystkim gatunkom twórczości słownej.

Jak wspominałam, drugą część omawianej publikacji tworzy *Księga przysłów kaszubskich*, na którą składa się około 7300 jednostek, „nie licząc dość licznych mało znaczących odmianek kaszubskich poświadczeń (ujętych zwykle we wspólnym zapisie), wyekscerpowanych z[e] wszystkich możliwych dostępnych dziś źródeł: paremiograficznych, słownikowych i etnograficznych oraz z piśmiennictwa kaszubskiego do 1945 r.” (s. 179), w układzie alfabetycznym opartym „na uznaniu za hasło wyrazu-jądra przysłowia” (s. 347). Zbiór uzupełnia – i ułatwia posługiwanie się nim – selektywny, tj. rejestrujący tylko wyrazy najważniejsze, bezpośrednio związane z warstwą treści i znaczeniem dosłownym, *Indeks hasel pomocniczych*, odsyłający do określonego hasła i numeru przysłowia.

Studium *Przysłów kaszubskie* to przystępnie napisane kompendium wiedzy o paremiografii i paremiologii, ukierunkowane nie deskryptywnie, lecz interpretacyjnie. Jego odbiorca uzyskuje materiał źródłowy oraz pomoc we własnych klasyfikacjach i innych – paremiologicznych i folklorystycznych – analizach. Piękno słowa i lekkość pióra, które stanowią o merytorycznym i poznawczym wnętrzu omawianej publikacji, znalazły odbicie w graficznej oprawie *Przysłów...* Bogaty materiał ikonograficzny oraz staranność redakcji językowej i technicznej stanowią kropkę nad i. Pozostaje jedynie mieć nadzieję, że polska folklorystyka, rozumiana nie

jako nauka badająca tylko polskie teksty folkloru, ale i taka, której materia źródłową jest folklor z całego świata, analizowany przez krajowych uczonych, będzie regularnie wzbogacana o tak świetne publikacje. W omawianym tekście nie ma miejsc zbędnych, każdy fragment jest celowy i każdy ma swoje *locus* w koncepcie autorskim. Justyna Pomierska, jak wnioskuję z jej dzieła, hołduje zasadzie Antoina de Saint-Exupéry’ego, według którego „inżynier wie, że osiągnął doskonałość nie wtedy, kiedy nie można nic już dodać, ale kiedy nie można nic już zabrać” (Saint-Exupéry 1998: 13).

Joanna Rękas

Literatura

- Adalberg S., 1989–1994, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*, Warszawa.
- Bartmiński J., 1990, *Folklor – język – poetyka*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Chitima I.C., 1983, *Uniwersalny świat przysłów*, przeł. J. Styczyński, w: I.C. Chitima, *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, red. H. Misterni, Warszawa.
- Czubalina M., Czubala D., 1988, *Refleksje paremiologiczne*, w: *Z problemów badania kultury ludowej*, red. T. Kłak, Katowice.
- Lepa A., 2001, *Mity i obrazy*, Łódź.
- Maślanka J., (red.), 1976, *Encyklopedia wiedzy o prasie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Pisarek W., (red.), 2006, *Słownik terminologii medialnej*, Kraków.
- Pomierska J., 2002 (wyd. II 2010), *Prześłowie samò są rodzy w głowie: Kaszubskie przysłowia z polskimi odpowiednikami*, Gdańsk.
- Pomierska J., 2013, *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Gdańsk.
- Przybyła-Dumin A., 2013a, *Proza folklorystyczna u progu XXI wieku na podstawie badań terenowych. Monografia*, Chorzów–Katowice.
- Przybyła-Dumin A., 2013b, *Proza folklorystyczna u progu XXI. Bajka ludowa. Legenda. Anegdota. Materiały*, Chorzów–Katowice.
- Przybyła-Dumin A., 2013c, *Proza folklorystyczna u progu XXI. Podanie. Opowieść wspomnieniowa. Legenda współczesna. Materiały*, Chorzów–Katowice.
- Rękas J., 2014, *Drua młodość folklorystyki – podjęcie dyskusji*, „Literatura Ludowa” nr 4–5, s. 51–59.
- Saint-Exupéry A., 1998, *Ziemia ojczyzna ludzi*, przeł. M. Morstin-Górska, Warszawa.